

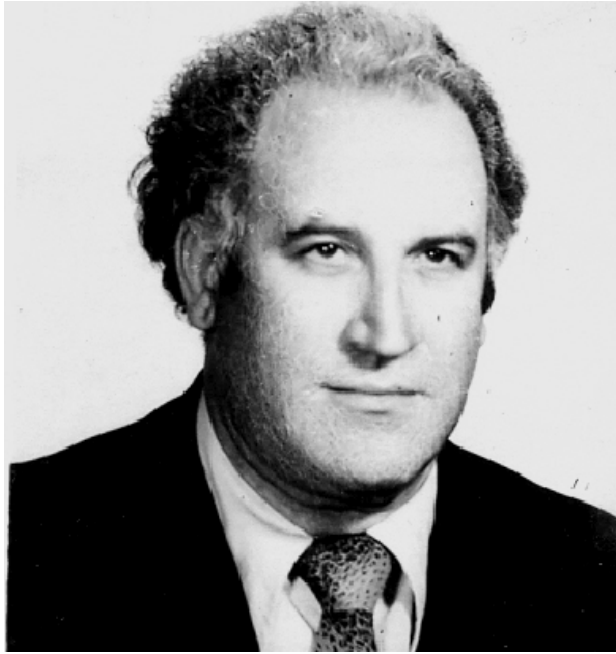
ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս Հրանտ Ավետիսյանը (1927-2004) հայաստանյան և արտասահմանյան գիտական շրջանակներում հայտնի է ոչ միայն որպես ակադեմիկոս պատմաբան, այլև գիտության հմուտ կազմակերպիչ, Մարդ և Քաղաքացի:

Հր. Ավետիսյանը ծնվել է 1927 թ. մարտի 10-ին Ղարաբաղի (այժմ՝ Վանաձոր) քաղաքում: 1944 թ. ավարտել է տեղի թիվ 6 միջնակարգ դպրոցը: 1949 թ. Երևանի պետական համալսարանի պատմության ֆակուլտետում ավարտելուց հետո, Հր. Ավետիսյանը հինգ տարի աշխատել է կոմերիտական և կուսակցական ղեկավար կառույցներում:

1954-ից Հր. Ավետիսյանի հիմնական աշխատավայրը դարձել է ՀՍՍՀ գիտությունների ակադեմիան:

Այդ տարիներին Հր. Ավետիսյանն իր բազմակողմանի գիտակազմակերպչական գործունեությունը հաջողությամբ համատեղել է գիտահետազոտական աշխատանքի հետ: 1960 թ. պաշտպանել է թեկնածուական ատենախոսություն: 1969 թ. Հր. Ավետիսյանին շնորհվել է պրոֆեսորի կոչում:

1979 թ. փետրվարին Հր. Ավետիսյանը ստանձնել է

ԱՎԵՏԻՍԻԱՆ ՀՐԱՆՏ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ (Ծննդյան 95-ամյակի առթիվ)

ՀՍՍՀ ԳԱ պատմության ինստիտուտի տնօրենի պաշտոնը և անընդմեջ պաշտոնավարման 23 տարիների ընթացքում կատարել է ծանրակշիռ աշխատանք: Այդ ժամանակահատվածում նրա գործադրած անդուլ ջանքերի շնորհիվ ինստիտուտն ապրեց ստեղծագործական խաղաղ կյանքով, համալրվեց երիտասարդ կադրերով, հրատարակվեցին բազմաթիվ ուսումնասիրություններ: Ինստիտուտի կոլեկտիվը ակնառու ներդրում ունեցավ Հայոց պատմության դպրոցական դասագրքերի ստեղծման գործում:

1986 թ. Հր. Ավետիսյանն ընտրվել է ՀՍՍՀ ԳԱ թղթակից անդամ, իսկ 1996 թ.՝ ԳԱԱ ակադեմիկոս:

2002-ին Հր. Ավետիսյանն ընտրվել է ԳԱԱ հասարակական գիտությունների բաժանմունքի ակադեմիկոս-քարտուղար, իսկ 2004 թ.՝ այդ պարտականություններից ազատվելուց հետո, ԳԱԱ պրեզիդենտ Ֆ. Սարգսյանի հրամանով նշանակվել է Պատմության ինստիտուտի պատվավոր տնօրեն:

Վարչական և գիտահետազոտական աշխատանքին զուգահեռ Հր. Ավետիսյանը տասնյակ տարիներ կատարել է մանկավարժական եռամսյակ աշխատանք Երևանի պետական համալսարանում, Խ. Աբովյանի անվան հայկական մանկավարժական ինստիտուտում և «Հրաչյա Աճառյան» համալսարանում:

Հր. Ավետիսյանն իր ակտիվ մասնակցությունն է բերել նաև հանրապետության երիտասարդ պատմաբանների կայացման ու պատմաբան կարգերի սերնդափոխության ապահովման գործին՝ ղեկավարելով ասպիրանտների ու հայցորդների ընթացքը դեպի հասուն գիտություն, կարելի է չասել հոգալով անգամ նրանց կեցության, աշխատանքային ու կենցաղային խնդիրների մասին: Ինքս էլ մեկն են Հր. Ավետիսյանի ասպիրանտներից, ով վաստակաշատ պատմաբանին համարում է իր ուսուցիչը, բարձր գնահատում նրա հոգատար վերաբերմունքն ուսանողների, ինչպես նաև հայոց պատմությունն իրենց մասնագիտությունը դարձրած, գիտության ոլորտում առաջին քայլերն անող ասպիրանտների ու հայցորդների նկատմամբ:

Հր. Ավետիսյանը եղել է 5 դոկտորական ատենախոսության գիտական խորհրդատու և 12 թեկնածուական ատենախոսության գիտական ղեկավար:

Գիտակազմակերպչական ու գիտահետազոտական արդյունավետ գործունեության համար Հր. Ավետիսյանը պարգևատրվել է «Պատվո նշան» շքանշանով:

Հր. Ավետիսյանը մահացել է 2004 թ. հոկտեմբերի 9-ին:

Ակադեմիկոս Հր. Ավետիսյանը թողել է մնայուն գիտահետազոտական ժառանգություն՝ նվիրված XX դարի սկզբին Այսրկովկասում ծավալված երիտասարդական ու հասարակական-քաղաքական շարժումներին և հայ ժողովրդի նորագույն պատմության բազմաձև հիմնահարցերին՝ հայոց ազգային բանակի ու Հայաստանի Առաջին հանրապետության ծնունդին, 1920 թ. Մայիսյան ապստամբությանը, Ղարաբաղի բռնակցմանը Ադրբեջանին և այլն: Նա գրել է 16 մենագրություն ու ձեռնարկ, 100-ից ավելի գիտական հոդված, ունի նաև անավարտ մնացած մի քանի աշխատություն: Պատմաբանն իր աշխատություններում գիտական շրջանառության մեջ է դրել մեծ քանակությամբ արխիվային վավերագրեր, մոռացումից փրկել ու ընթերցող

լայն հասարակությանը ծանոթացրել է բազմաթիվ հայ հայրենամուտ գործիչների գործունեության մանրամասներին, լուսաբանել է մեր ազգային պատմության մի շարք կնճռոտ հիմնահարցեր:

Արցախյան ազգային-ազատագրական շարժման ծավալումը և Հայաստանի անկախության վերականգնման գործընթացը վճռորոշ ազդեցություն ունեցան հայտնի պատմաբանի գիտական որոնումների վրա: Արմատներով կարսեցի, բռնագաղթի տառապանքները երկու անգամ ապրած գերդաստանի ժառանգ Հր. Ավետիսյանը կենտրոնացավ հայոց պատմության հիմնահարցերի ուսումնասիրման վրա:

1994 թ., երբ Հայաստանի նորանկախ հանրապետությունը գտնվում էր քաղաքական ու սոցիալ-տնտեսական ճգնաժամի մեջ, Հր. Ավետիսյանը ռուսաց լեզվով հրատարակեց «Բրեստ-Լիտովսկի ինչպես բռնակցվեցին Թուրքիային Կարսը, Արդահանը, Բաթումը» ուշագրավ աշխատությունը: Հեղինակը նորահայտ արխիվային փաստաթղթերի հենքի վրա բնութագրում է ոչ միայն ժամանակի քաղաքական իրադարձությունները, այլև Բրեստ-Լիտովսկի բանակցությունների ընթացքն ու արդյունքները: Հիմնավորում է, որ պատերազմում պարտված Օսմանյան կայսրությունը, օգտագործելով նպաստավոր միջազգային պայմանները, շարունակելով ռազմաքաղաքական գործակցությունը Գերմանիայի հետ, կարողանում է Ռուսաստանին թելադրել իր պահանջները: Իսկ ռուսական դիվանագիտությունը, տարված համաշխարհային հեղափոխության պատրանքներով, հեշտությամբ Օսմանյան կայսրությանն է գիշում հայկական տարածքները: Մենագրության մեջ առաջին անգամ հանգամանորեն քննարկվում են Բրեստ-Լիտովսկի պայմանագրով հայ ժողովրդին պարտադրված ծանր կացության խնդիրները:

Սա միանգամայն նոր պատմագիտական մոտեցում էր Բրեստ-Լիտովսկի բանակցություններին և պայմանագրին, քանի որ խորհրդային պատմագրության մեջ կարևորվել էր լոկ այդ իրադարձություններին տրվող քաղաքական գնահատականը, իսկ բանակցություններում քննարկված ազգային-տարածքային մի շարք խնդիրներ, այդ թվում՝ արևմտահայկականը, շրջանցվել էին:

Այս աշխատության մեջ ձևակերպված հիմնադրույթները Հր. Ավետիսյանը զարգացրել և ամփոփել է «Հայկական հարցը 1918 թվականին» (1997 թ.) ծավալուն մենագրության մեջ: Դրանում Հայկական հարցը քննվում է ոչ միայն Բրեստ-Լիտովսկի, այլև Տրապիզոնի և Բաթումի բանակցությունների համատեքստում: Ուսումնասիրվող ժամանակահատվածում Հայկական հարցի վերաբերյալ իր հիմնական դրույթներն անհրաժեշտ շեշտադրումներով պատմաբանն արտացոլել է «Հայոց ազգային միասնության հաղթանակը. 1918 թվականի մայիս» (1998) աշխատության մեջ: Այն նվիրված է Սարգսյան-Սարգսյանի, Բաշ Ապարանի, Ղարաբաղի խաչի՝ 1918 թ. մայիսյան հերոսամարտերին, հայոց ազգային միասնությանը, որոնք ստիպեցին թուրքական բանակին ու կառավարությանը ճանաչել Հայաստանը, նրա ազգային անկախությունը և Հայաստանի դեմոկրատական Հանրապետությունը: Պատմաբանը հիմնավորում է, որ հայկական անկախ պետականությունը վերականգնվեց ոչ թե օտարի հոգածությամբ, այլ

հայոց բանակի և հայ ժողովրդի միասնական կամքով: Փաստական վիթխարի նյութը Հր. Ավետիսյանին հնարավորություն է ընձեռել հայ ազգային շահերի տեսանկյունից վերլուծելու խորհրդային Ռուսաստանի և Օսմանյան կայսրության փոխհարաբերությունները, բացահայտելու դիվանագիտական հնարքների թուրքական գիմանոցը, ներկայացնելու հաշտության բանակցությունների տարբեր փուլերում խորհրդային և թուրքական պատվիրակությունների կողմից Հայկական հարցի վերաբերյալ հնչեցված հարցադրումները, վեր հանելու թե՛ գերմանական դիվանագիտական աջակցությունը թուրքական զավթողական նկրտումներին և թե՛ խորհրդային կառավարության՝ գիշումների պարտվողական քաղաքականությունը, օտարալեզու ուշագրավ արխիվային վավերագրերի հենքի վրա ներկայացնելու 1918 թ. գարնանը Բեռլինում Թիֆլիսի Հայոց Ազգային խորհրդի պատվիրակության գործունեության նպատակները, առանձնահատկությունները և ուղղությունները: Հր. Ավետիսյանի ուսումնասիրություններում բացահայտվում են քաղաքական այն բոլոր իրողությունները, որոնց հետևանքը դարձան հետագա տարիներին Հայկական հարցի լուծման վայրիվերումները:

Ձարգացնելով իր հիմնադրույթները՝ ակադեմիկոսը հիմնավորել է նաև, որ 1918-1920 թթ. կովկասյան հանրապետությունների կոնֆեդերացիայի գաղափարը ոչ այլ ինչ էր, քան համաթրքության նկրտումների նոր՝ դիվանագիտական դրսևորումը Անդրկովկասում: Հր. Ավետիսյանը վեր է հանել այդ գաղափարի և Կոստանդնուպոլսից մինչև Անդրկովկաս միասնական մանդատի ամերիկյան նախագծի հակահայկական էության ընդհանրությունը: Հայկական հարցի ընթացքի համար վտանգավոր համարելով ինչպես 1920-1921 թթ., այնպես էլ 1945 թ. Պոտսդամի խորհրդաժողովում ռուս-թուրքական ռազմաքաղաքական մերձեցման ազդեցությունը՝ նա իրավացիորեն նույն միտումն է նկատում նաև 1991 թ. մարտի 16-ին Մոսկվայում տեղի ունեցած Մ. Գորբաչով-Թ. Օզալ հանդիպման արդյունքներում («Հայկական հարցը 1918 թվականին, էջ 340-358»): Պատմաբան Հր. Ավետիսյանի հետաքրքրությունների շրջանակը ներառում էր նաև Ռուսական կայսրության բանակում ծառայած հայազգի բարձրաստիճան սպաների կյանքի ու գործունեության, Հայաստանի Առաջին հանրապետության բանակի ձևավորման ու կայացման հիմնախնդիրները: Ուսումնասիրության արդյունքը դարձավ «Հայազգի գեներալները Ռուսական կայսրությունում» («Генералы-армяне в Российской империи», 2007) աշխատությունը: Հր. Ավետիսյանի կյանքի այդ վերջին ավարտում մենագրությունը հրատարակվեց ակադեմիկոսի 80-ամյակի առթիվ՝ որպես հարգանքի տուրք անվանի գիտնականի և քաղաքացու հիշատակին: Այս աշխատության մեջ լուսաբանվում է XVIII դ. վերջից մինչև Առաջին աշխարհամարտի տարիներն ընդգրկող ժամանակահատվածում Ռուսական կայսրության կառավարման համակարգում ծառայած և տարբեր արշավանքների ու ռազմական գործողությունների մասնակցած 140 հայազգի գեներալների կյանքի և գործունեության հակիրճ պատմությունը: Ակադեմիկոսը նշում է, որ 150 տարվա ընթացքում Ռուսական կայսրության բնակչության ընդամենը 0,96 %-ը կազմող հայերը ռուսական բանակին տվել են 155 գեներալ («Հայազգի գեներալները Ռուսական կայսրությունում», էջ 7-8): Միաժամանակ շեշտելով, որ այդ տվյալը վերջնական չէ, նա նոր ուսումնասիրողին հղում է իր սկսած գործը շարունակելու պատգամը:

Ակադեմիկոս Հր. Ավետիսյանի աշխատությունները հիմնարար ներդրում են հայ պատմագիտության մեջ և ուղենշային նշանակություն ունեն հայոց նոր ու նորագույն պատմության հիմնախնդիրները հետազոտող մասնագետների համար: 2017 թ. մարտի 10-ին՝ Հր. Ավետիսյանի ծննդյան օրը, ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի նախաձեռնությամբ Մարշալ Բաղդասյան 50 ք հասցեում՝ գիտնականի ապրած տան պատին, տեղադրվեց նրա հիշատակը հավերժացնող հուշաքար: Հիրավի, Հր. Ավետիսյանն ապրել է իմաստավորված կյանք՝ գործընկերների և ուսանողների մեջ թողնելով ջերմ հիշողություններ իր հետևողականության, բարեխղճության, նպատակասլացության, հոգատարության, նրբանկատության, խորաթափանցության ու իմաստության մասին:

Ակադեմիկոս Հրանտ Ավետիսյանի վերջին ասպիրանտ, ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի ավագ գիտաշխատող, պ. գ. թ., դոցենտ Լիլիթ Յովհաննիսյան